

AZ ÉLET ÁLOM?

FRANYÓ ZSUZSANNA

Déry Tibor *Az óriáscsecsemő* többszöri újraolvasásánál tartok. A szerzői előszóban ez olvasható: „Mint hogy az itt következő színművek maguk is kibeszélik, s elég közérthetően, hibáikat, nem kívánom azzal is tetézni a bajt, hogy egy előszóban meg is magyarázzam őket. Egyetlen védekezésül arra kérek engedélyt az olvasótól, hogy betájékoztassam keletkezésük időrendjébe . . . a tisztelt olvasónak módot adok arra, hogy egybevesse őket személyes tapasztalataival, s így ki-ki áldását adhassa a történelmi eseményekre, amelyeknek létüket köszönhetik . . . Az óriáscsecsemőt, máig legjobb darabomat több mint negyven évvel ezelőtt 1926-ban, emigrációm idején, az olaszországi Perugiában írtam.”

Nézzük röviden a tartalmát! A rokonok várják az újszülött világrajöttét, aki öt kiló és húsz dekásnak születik. Világrajötte kiadással jár, amit az apa, az Állampolgár nem tud fizetni, egyedüli megoldása az marad, hogy eladja az újszülöttet Nikodemosnak, az Etika Faj és Léleknemesítő Rt. alelnökének. Ezzel megkezdődik az Újszülött kálváriája. Néhány másodperc múlva már emberfölötti nagyságú csecsemőként jelenik meg, csörgővel a kezében, egyenesen jár, folyékonyan beszél, a bútorok kitérnek előle. Mivel rendkívüli lény, a társadalom szereplőinek mindegyike képességeit a maga hasznára szeretné fordítani. Az Újszülöttet megismertetik az étellel, de oly módon, hogy gyorsan kiábrándul belőle, ki szeretne lépni az életből, de a körforgásból nem lehet kilépni. Őt is megnősítik, az ő fia is óriáscsecsemő lesz, és a fiának a születésekor a felháborodott nép agyonveri, mert télen szalmakalapot viselt. Így járnak a nonkonformisták!

Nem haladok az elemzéssel, mert minden oldalon találok „valamit”, ami elvonja a figyelmet a racionális szemléléstől. Engedek a szöveg kínálta csábításoknak és a saját asszociációs képességeimnek, és kalandozom. Nem gondolva, hogy milyen veszély leselkedik rám, mert a drámában felvetett szálakat szinte képtelenség felgöngyöltíteni, mert minden szálnak utánanézve még né-

hány nyúlványa is van, és az asszociációs folyamatot már nem lehet leállítani. Érdekes kalandozás feleleveníteni ismereteimet Freud szorongásos álmáról; a sámánizmusról; a görög mitológiáról; a misztériumjátékokról; az álomszínházról; újraolvasni Calderon drámáját, *Az élet álom* címűt; Büchner *Woyzeck*-jét; kutatni Krúdy *Az élet álom* című elbeszéléskötetében a címadó novella után. Mindez végtelenül élvezetes olvasmányanyag volt, és elgondolkodtató, hogy mi minden rejlik *Az óriáscsecsemő* szöveg hátterében.

A dráma szerkezeti lebontásához Rónay György *Petőfi és Ady között* című könyvének egyik fejezete segített. *Az óriáscsecsemő* második felvonásában a Szűz és az Újszülött közötti párbeszédből indulunk ki:

„Szűz: Mit szól . . . Déry Tibor legújabb műveihez?

Újszülött: Egy szót sem értek belőlük . . .

Szűz: . . . Én is jobb szeretem a klasszikusokat. Csak azoknál érzi az ember igazán, hogy az élet álom.”

Cinikus a szerzői vélemény, de nyomra vezető. Itt van „a saját sebeit is kigúnyoló szív, saját ábrándjait is meztelen vázzá fosztó elme cinizmusával és szarkazmusával” – írja Rónay.

„Van a századvég irodalmának két olyan metaforája, amellyel úgyszólván minden írónál és szinte minden műfajban találkozunk. A kor költői ebbe a két közhely-szerű kifejezésbe tömörítették, ebben fejezték ki világérzésüket és élethangulatukat. Az egyik: a világ színház. A másik: az élet álom . . .” (Rónay György: *Petőfi és Ady között*, Magvető, Bp., 1958)

Déry Tibor *Az óriáscsecsemő* című drámájában sajátos módon alkalmazza az említett két metaforát. Az egyik metafora a dráma szerkezetében fedezhető fel, míg a másik a szereplők mondataiban, vagyis a dráma filozófiai hátterében. Vizsgálódásaink a két metafora értelmezésében és annak elemzésével történnek.

Miben rejlik a Déry-drámában a „világ színház” életérzés? A drámában feltehető szereplőkben; ugyanis a játészó, valós személyekkel azonos szintű szereplők a bábuk is. Gondolatokat közlő, beszélő bábuk. Tehát a bábuszereplők azonos jelentőségűek a szereposztásban. Mégpedig egy-egy szereplőnek több bábualakja is van, amelyek közül néhányat a valós szereplő megöl, jelezve ezzel, hogy ha bizonyos érzéseinket vagy gondolatainkat elhallgattatjuk magunkban, az mindig annak az érzésnek vagy gondolatnak az elpusztítását jelenti. De azt is jelentheti, hogy erőtlen, gyöngé bábjátékosok vagyunk a világban, ahol feladatokat hajtunk végre. Ezáltal válunk a világkomédiának bábuszereplőivé. A két megközelítés kiegészíti egymást, nem zárja ki egyik a másikat. Pesszimista kicsengésű a szerző életérzése. A társadalomban élő ember egyéniségét gúzsba köti, megsemmisíti, s Déry keserű látomása szerint ettől nincs szabadulás. Kiszolgáltatottak vagyunk, és hiába történnek velünk olykor csodák, a társadalom gépezete mindent tönkretesz. Mert világra jött az Óriáscsecsemő, akit a csodák légköre övezett. Mesebeli lény jött a világra, aki irreális képességekkel rendelkezett, például a tárgyak kikerülték őt, tekintetével embert tudott ölni, de mivel a társadalom jelképes szereplői saját hasznukra al-

kalmazták képességeit, megszűnt a csoda hatósugara. Az élet álommá lett. De csak egy pillanatra, mert a valóság pillanatok alatt szétrombolta azt. Ez képezi *Az óriáscsecsemő* filozófiai vázát.

Az Újszülött az Etika, Faj- és Léleknemesítő Rt., vagyis a társadalmat működtető eszme tulajdona és rabja lesz. Hiába tiltakozik sorsa ellen, a világ gépezete kényszerpályára ítéli az embert, ahol abszurd helyzetekbe keveredve panoptikumi lényvé válik. A társadalom gondoskodik arról, hogy ez a folyamat minden alkalommal újra és újra végbemenjen a születéstől a halálig. Hiába próbál megszökni bárki is a körforgásból, nem tud, helyben topog, mint Freud vizsgált egyénei a szorongásos álomban. *Az óriáscsecsemő* ábrázolja az élet fennmaradásának a groteszk feltételeit is.

Legérdekesebbek a dráma alakjai, mind jelent valamit, és eszméket hordoz. Elvonatkoztatott típusok küzdenek, a drámai ellentét legjobb esetben is csak formális, illetve teatrális. Déry hősei nem aktívak, pusztán telítettek azzal az életérzéssel, hogy a világot meg kell változtatni, mégpedig vagy úgy, hogy mindenkit meg kell ölni, vagy úgy, hogy mindenkit boldoggá kell tenni. Természetesen a megállapításig vezető út nincs megoldva. Kizsákmányolók és kizsákmányoltak állnak egymással szemben, az Újszülött és a társadalom képviselői, de szinte testetlenül léteznek. A testi valóságtól megfosztott színpadi alak környezet is testetlen és időtlen lesz ezáltal.

Tulajdonképpen senkivel sem alakul ki konfliktus a drámában, nem feszülnek egymásnak kibékíthetetlen ellentétek, mint ahogyan a drámában nincs konkrét tér és idő sem. Az idő ebben a drámában csak fizikai változásukat, öregedésüket indokolja.

Expresszionista dráma *Az óriáscsecsemő*, amelynek absztrakt alakjai absztrakt terekben mozognak, és abszurd jelenségeket produkálnak. Ezért van az, hogy a stilizált ember bábfiguraként szerepel a drámában.

A dráma általános érvényű kérdéseket taglal.

Mi az élet? És mi a magány?

„Az élet nehéz”, „az életnek nincs értelme”, folyton ugyanazt mondják. „Ez az élet.” „Állunk és nem tudunk semmiről, ez az élet.” – Ezek az életre vonatkozó drámai kérdések.

A magány kérdései a következők: „Miért vagyok egyedül?” – kérdezi az Óriáscsecsemő, majd megállapítja. „Egyedül vagyok a földön, mindenkit meg fogok ölni, vagy mindenkit boldoggá fogok tenni.” Azonban az élet folyamán rájön: „nincs környezetben egyetlen rokonszenves lény sem”. És ebből logikusan következik: „ezért egyedül akarok maradni”.

Társadalmi valóságot, mondhatnánk történelmit példázó gondolatok is elhangzanak: „Nagy időket élünk. A huszadik század katarzisa hörög a kulisszák mögött. Új szelek fújdogálnak . . . Új szellemi orientáció . . . a felelevenedő társadalmi harcban alul maradunk, ha nem gondoskodunk új jelszavakról . . . Pl.: Osztályöntudat – e jelben győzzük le szennyes vágyainkat.” És valóban módunkban van egybevetni személyes tapasztalatainkkal ezeket a jelszavakat,

mint ahogy a szerző előszavában utasított is bennünket. Folytathatjuk a jelszavak mai jelentésével „csöndesebben” vagy „hangosabban”. A társadalmi változással a jelszó is változik. Egy előbbi társadalomban a Hit, Hazza, Család volt a meghitt fogalom, volt a „szabadság, szerelem, e kettő kell nekem”, Petőfi-sor is jelszó. Az osztályöntudat jelszó a múlté már. Legalábbis nekünk és ma. De a jelszavakból nem fogytunk ki, csak győzzük követni, a társadalom formálói bőven ontják jelszavaikat.

A körforgás abban van, hogy mindenkit betörnek, mindenki alkalmazkodik, illetve szerepet játszik, „a szerepből nem lehet kilépni, míg az ember ki nem fújja utolsó leheletét”. Az ember nem tudja megváltani önmagát, része a körforgásnak, és alapja is. „. . . itt látható Maud, a Csodacsecsemő, aki egy félórával ezelőtt halt meg, és máris újraszületett. Testsúlya 140 kiló, csupa ész, csupa jellem, és percről percre nő, mint egy igazi csecsemő. Az egész gyerek valódi húsból és vérből van, tessék meggyőződni, hölgyeim és uraim, ez nem panoráma, ez nem levegő, ez igaz, mint a vas. Ezt meg lehet fogni, ezt meg lehet tapintani, ezt agyon lehet ütni, ezt ketté lehet vágni, ez folyton tovább él, ez a legjobb márka. Tessék besétálni, hölgyeim és uraim, itt mindenki meggyőződhet róla, hogy ezen csecsemő halhatatlan, ez a legnagyobb csoda, ez a legnagyobb jótétemény, ez az emberiség áldása. Ha felveszik, sír, ha leteszik, sír, ez folyton sír, és folyton tovább él: ez a legjobb gyártmány, ez soha nem hal meg. . . .”

Az élet álom irodalmi metafora nagy hangsúlyt kap a drámában. Igaz, cinikus, ironikus kicsengéssel. Ugyanis minden, ami az életben történik, a drámában ábrázolt életben, az csak a rossz. Minden negatív előjelű. Ebből következik, hogy az élet egy rossz álom, minek következtében lesznek a társadalom szereplői szorongásos hősök. Nincs közöttük egyetlen normális, kiegyensúlyozott alak sem. Valamitől mindegyik terhelt, lényegében félnék nímandok. A társadalmi létbizonytalanság teszi ilyenekké az átlagembereket. És a drámában mindenki átlagemberré lesz, mert nincs erő senkiben sem, mert szorongásos hősök vannak, akik bábjátékosai csak a világnak, amely ennek következtében színház lesz.

„A klasszikusoknál érzi az ember igazán, hogy az élet álom” – olvassuk a drámában. A legkézenfekvőbb klasszikus példa Calderon *Az élet álom* című drámája, amely szintén egy hanyatló társadalmi rend létbizonytalanságának költői kifejezése. De ha a német drámairodalmi megfelelőjét keressük, a legjobb összehasonlítási anyagot Büchner *Woyzeckje* jelenti, amely életérzésében azonosítható *Az óriáscsecsemő*ével.

Azzal zárjuk elmélkedésünket, hogy most Déry Tibor művéből ilyenképpen asszociáltunk, és a felsorolt kérdések hatottak ránk. Más időkben föltételezhetően más gondolatok lesznek szembetűnőbbek és érdekesebbek; ezért sokoldalúan izgalmas szöveg *Az óriáscsecsemő*.